

معرفی: تأملی در عنوان کتاب ها (گزارشی از کتاب العنوان الصحيح للكتاب)

پدیدآورده (ها) : فاطمی، حسن
علوم قرآن و حدیث :: حدیث اندیشه :: دوره جدید، پاییز و زمستان 1385 - شماره 2
از 116 تا 124
آدرس ثابت : <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/365010>

دانلود شده توسط : سید حسن فاطمی
تاریخ دانلود : 23/05/1394

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

تأملی در عنوان کتابها

(گزارشی از کتاب: *العنوان الصحيح للكتاب*)

سید حسن فاطمی

ذکر عنوان ساختگی و نیز تلخیص آن، اگر در هر جا پسندیده باشد، برای جلد کتاب، ناپسند است و درج عنوان کامل و صحیح، بر روی جلد ضرورت دارد. یکی از عواملی که سبب شده عنوان مختصر را بر جلد درج کنند، طولانی بودن عنوان اصلی است. در این موارد، می‌توان عنوان مشهور یا مختصر را با حروف بزرگ نوشت و نام کامل را ذیل آن و با حروف ریزتر. مثلاً جا دارد که این عبارت، بر جلد *صحيح البخاری* بیاید: «صحيح البخاری: المصیب الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله ﷺ و سننه و آیامه».

ظاهراً علت طولانی بودن عنوان برخی کتاب‌های کهن، آن بوده که مقدمه‌ای بر کتاب نمی‌نوشتند و با انتخاب عنوانی طویل، کتاب را ضمن آن معرفی می‌کردند.

چندی پیش، کتاب *العنوان الصحيح للكتاب* را مطالعه کردم و آن را پرفایده و در موضوع خود، کم‌مانند یافتم. نویسنده کوشیده است لغزش‌های راه‌یافته در عنوان پاره‌ای از کتاب‌های اهل سنت را گوشزد کند. نظر به این که عمده تذکرات مؤلف، مربوط به کتاب‌های مشهور است، مناسب دانستیم خلاصه آن در اختیار خوانندگان قرار گیرد. افزون بر این، برخی از این لغزش‌ها، گاه در منابع مهم شیعی نیز مشاهده می‌شود. مثلاً بر جلد کتاب نجاشی، «رجال النجاشی» نقش بسته است؛ در حالی که این کتاب، جزء آثار فهرستی است، نه رجالی. از سوی دیگر، نویسنده در آغاز جلد دوم، عنوان کتاب خود را این گونه ذکر کرده است: «فهرستُ أسماءِ مصنّفي الشيعة و ما أدركنا من مصنّفاتهم و ذکر طرف من کُناهم و ألقابهم و منازلهم و أنسابهم و ما قيل فی کل رجلٍ منهم من مدحٍ أو ذمٍّ» (رجال النجاشی: ص ۲۱۱).

از این رو، مناسب است شبیه تحقیق نویسنده *العنوان الصحيح للكتاب*، در مورد منابع کهن شیعه نیز صورت گیرد.

راه‌های شناخت عنوان درست

کتاب «العنوان الصحيح للكتاب: تعريفه و أهميته ، وسائل معرفته و احكامه، أمثلة للأخطاء فيه»، نوشته حاتم بن عارف عونی است که توسط «دار عالم الفوائد» به سال ۱۴۱۹ ق، برای اولین بار، در مکه چاپ شده است. کتاب در ۱۱۴ صفحه و پنج بخش، به این ترتیب سامان یافته است: بخش اول، توضیح درباره چستی «عنوان صحیح» (ص ۱۵ - ۲۵)؛ بخش دوم، اهمیت آگاهی از این عنوان صحیح (ص ۲۵ - ۳۱)؛ فصل سوم، راه‌های شناخت آن (ص ۳۱ - ۴۹)؛ فصل چهارم، بیان نمونه‌ها (۳۹ - ۹۷)؛ و فصل پنجم، چگونگی نگاشتن عنوان صحیح.

ما در این جا، مقداری از بخش دوم، و با تفصیل بیشتر، بخش چهارم را گزارش می‌کنیم. نویسنده *العنوان الصحيح للكتاب*، برای به دست آوردن عنوان درست، راه‌هایی را به ترتیب اهمیت، ذکر کرده است که در صورت اختلاف، پذیرفتن راه مقدم، تقدم دارد:

اول - عنوان کتاب، به خط مؤلف، بر روی نسخه بر روی نسخه درج شده باشد.

دوم - نویسنده در مقدمه کتاب خویش، به آن تصریح کند.

سوم - نویسنده بعد از مقدمه و در متن، بدان تصریح کند.

چهارم - بر اساس نسخه خطی مورد اعتماد، آمده باشد؛ مانند نسخه‌ای که برای نویسنده قرائت شده باشد یا در زمان نزدیک به حیات مؤلف، کتابت شده باشد.

پنجم - نویسنده در کتاب دیگرش، از کتاب خود نام ببرد.

ششم - در خاتمه کتاب، نام برده شود؛ مثلاً نوشته شود: «تم کتاب گذا».

هفتم - عنوان در فهرست‌ها و امثال آن، درج شده باشد.

هشتم - در شرح حال مؤلف در کتاب‌های تراجم، عنوان یافت شود.

نهم - به مناسبتی در کتاب‌های دیگر، از کتاب مورد نظر، نام برده شده باشد.

دهم - از طریق آشنایی با سبک مؤلف و شناخت خصایص ادبی در عصر مؤلف و تطبیق دادن عنوان با محتوای کتاب، عنوان صحیح، تشخیص داده شود.

عنوان‌های اشتباه

مؤلف کتاب در فصل چهارم، از ۴۷ کتاب یاد می‌کند که عناوین آنها اشتباه است که ما در این جا مشهورترین موارد را گزارش می‌کنیم.

همه عنوان‌هایی که لغزش آنها یادآوری می‌شود، مربوط به نسخه‌های چاپی است، نه نسخه‌های خطی یا فهرست‌ها. عنوان اشتباه، تیر شده و عنوان صحیح، ذیل آن می‌آید و دلیل آن نیز به اختصار، ذکر می‌شود. البته در چند مورد، مؤلف دلیلی برای اشتباه بودن عنوان ذکر نکرده است، که این موارد هم عیناً گزارش می‌شود. کتاب‌ها را نیز بر اساس تاریخ درگذشت نویسندگان، مرتب کردیم.

۱. نسخه ابی مسهر، عبد الأعلى بن مسهر (م ۲۱۸ ق)

عنوان درست: «نسخة ابی مسهر، عبد الأعلى بن مسهر و یحیی بن صالح الوحاظی و غیر ذلك»
عنوان صحیح، در نسخه خطی آن آمده است و نشان می‌دهد که نویسنده آن، یک نفر نیست.

۲. مسند ابن الجعد، علی بن جعد بن عبید جوهری (م ۲۳۰ ق)

عنوان درست: «حدیث علی بن الجعد الجوهری»
این عنوان، از روی جلد همه اجزای کتاب و نیز از پایان آن به دست می‌آید.

۳. البیان و التبین، عمرو بن بحر جاحظ (م ۲۵۰ ق)

عنوان درست: «البیان و التبین»

محقق این کتاب، عبد السلام محمد هارون، در جای دیگر ثابت کرده که در عنوان کتاب مذکور، «تبین» از باب تفعّل صحیح است و تصمیم به اصلاح آن در چاپ بعد دارد.

۴. سنن الدارمی، عبدالله بن بهرام الدارمی (م ۲۵۵ ق)

عنوان درست: «المسند»

محققان از قدیم، این عنوان را برای آن ذکر کرده‌اند و اگرچه نسبت به چنین نام‌گذاری‌ای اشکال کرده‌اند؛ اما پذیرفته‌اند که نویسنده، کتاب خود را «المسند» نامیده است. برخی از این افراد، عبارت‌اند از: ابن صلاح، زین الدین عراقی، ابن حجر، سخاوی و سیوطی.

۵. صحیح البخاری، محمد بن اسماعیل بخاری (م ۲۵۶ ق)

عنوان درست: «الجامع المسند الصحیح، المختصر من أمور رسول الله (ص) و سنّته و آیامه»

عبد الفتاح ابوغده، در کتاب تحقیق اسمی الصحیحین و اسم جامع الترمذی، به تفصیل عنوان کتاب‌های صحیح البخاری، صحیح مسلم و جامع الترمذی را مورد بررسی قرار داده است. او با تحقیق گسترده، عنوان درست صحیح البخاری را به صورت یاد شده به دست آورده است. بخاری با این نام‌گذاری، ویژگی‌هایی را برای اثر خود برشمرده که از عنوان مشهور آن، به دست نمی‌آید.

۶. التاریخ الصغیر، محمد بن اسماعیل بخاری (م ۲۵۶ ق)

کتاب با همین عنوان، چند بار چاپ شده؛ اما در واقع، عنوان آن «التاریخ الأوسط» است. محمود حدّاد، در کتاب فهرس مصنفات البخاری، با دلیل، این مطلب را ذکر کرده است. شایان ذکر است که به گمان مؤلف، عبید است بخاری، کتاب‌های سه‌گانه‌اش را «التاریخ الکبیر» و «التاریخ الأوسط» و «التاریخ الصغیر» نامیده باشد؛ بلکه «کبیر» و «اوسط» و «صغیر»، وصفی‌هایی هستند که برای تشخیص حجمشان، بر آنها اطلاق شده‌اند.

۷. صحیح مسلم، مسلم بن حجاج نیشابوری (م ۲۶۱ ق)
عنوان درست: «المسند الصحیح المختصر من السنن بنقل العدل عن العدل عن رسول الله (ص)
عنوان صحیح، بر اساس تحقیق عبد الفتاح ابوغده در کتاب تحقیق اسمی الصحیحین و اسم جامع الترمذی است.

بر یکی از نسخه‌های چاپی، «جامع» نوشته شده؛ در حالی که الجامع، کتابی مفقود از مسلم است.

۸. إصلاح غلط ابي عبید فی غریب الحدیث، ابن قتیبه (م ۲۷۶ ق)
عنوان درست: «اصلاح الغلط فی غریب الحدیث، لأبی عبید القاسم بن سلام»
بر نسخه اصلی کتاب، این گونه نوشته شده است. ابن خیر نیز در فهرست خود، با اضافه کردن یک کلمه، چنین نوشته است: «اصلاح الغلط الواقع فی غریب الحدیث، لأبی عبید».

۹. جامع الترمذی یا سنن الترمذی، ابو عیسی محمد بن عیسی ترمذی (م ۲۷۹ ق)
عنوان درست: «الجامع المختصر من السنن عن رسول الله ﷺ و معرفة الصحیح و المعلول و ما علیه العمل».

عبد الفتاح ابو غده، با دلایل واضح، عنوان صحیح را همین گونه نشان داده است. اخیراً کتابی با عنوان «الجامع الكبير» نیز چاپ شده؛ در حالی که ترمذی به عکس، کتابش را «الجامع المختصر» نامیده است.

۱۰. البحر الزخار معروف به مسند البزار، ابو بکر بزار (م ۲۹۲ ق)
عنوان درست: «مسند البزار»

در همه نسخه‌های مورد اعتماد محقق، نام این کتاب، «مسند البزار» ضبط شده است. شاید عنوان اصلی‌اش «المسند» بوده باشد که به جهت اضافه، الف و لام آن حذف شده است.

۱۱. سنن النسائی الصغرى، احمد بن شعيب نسائی (م ۳۰۳ ق)
عنوان درست: «المجتبى من السنن المسندة»

زیرا اولاً در نسخه چاپی «السنن الصغرى» آمده است: «ما جاء فى كتاب القصاص من المجتبى مما ليس فى السنن...». این عبارت نسائی یا راوی کتاب، نشان می‌دهد که «المجتبى»، همان «السنن الصغرى» است که بیشتر آن، در «مختصر السنن المسندة»، مشهور به «السنن الكبرى» آمده است.

ثانیاً نسائی در غیر السنن، این کتاب را «المجتبى» نامیده است. نقل شده است که السنن، صحیح و غیر صحیح را در بر دارد؛ اما همه منتخب آن - که «المجتبى» نام دارد -، صحیح است.

ثالثاً ابن خیر اشبیلی (م ۵۷۵ ق) در فهرست خود، از همین کتاب، این گونه یاد کرده است: «کتاب المجتبی - بالباء - فی السنن المسندة»؛ هرچند در اثر اشتباه چاپی، کلمه «من» به «فی» تغییر یافته است.

رابعاً ابن اثیر (م ۶۰۶ ق) در مقدمه جامع الأصول، این کتاب را «المجتبی من السنن» نامیده است.

علت نام گذاری آن به «السنن الصغری»، تشخیص آن از «السنن الکبری» است.

۱۲. صحیح ابن خزیمه، محمد بن اسحاق بن خزیمه (م ۳۱۱ ق)

عنوان درست: «مختصر المختصر من المسند الصحیح عن النبی ﷺ بنقل العدل عن العدل موصولاً الیه ﷺ من غیر قطع فی أثناء السند و لاجرح فی ناقلی الأخبار الّتی تذکرها بمشیئة الله تعالی» این عنوان، هم در مقدمه و هم در اثنای کتاب آمده است.

۱۳. شرح معانی الآثار، احمد بن محمد طحاوی (م ۳۲۱ ق)

عنوان درست: «شرح معانی الآثار المختلفة الماثورة [أو المروية] عن رسول الله ﷺ فی الأحكام» عنوان صحیح، بر اساس تحقیق عبد الفتاح ابو غده است.

۱۴. مشکل الآثار یا شرح مشکل الآثار، طحاوی (م ۳۲۱ ق)

عنوان درست: «بیان مشکل احادیث رسول الله ﷺ و استخراج ما فیها من الأحكام و نفی التضاد عنها»

محقق کتاب، نسخه‌ای خطی از آن را این گونه توصیف کرده است: «النفیس المتقن الذی یندر وقوع الخطأ فیہ؛ این نسخه، نفیس و متقن است که خطا در آن، نادر است». در این نسخه، عنوان کتاب به صورت مذکور آمده است.

۱۵. الضعفاء الکبیر، محمد بن عمرو عقیلی (م ۳۲۲ ق)

عنوان درست: «کتاب الضعفاء و من نُسب الی الکذب و وضع الحدیث، و من غلب علی حدیثه الوهم، و من یتهم فی بعض حدیثه، و مجهول روی ما لا یتأبغ علیه، و صاحب بدعة یغلو فیها و یدعو الیها و إن کانت حاله فی الحدیث مستقیمه؛ مؤلف علی حروف المعجم»

محقق کتاب، اعتراف دارد که مصنف، همین عنوان بلند را برگزیده است که در آن، اشاره به شیوه عقیلی و فواید بسیاری نهفته است.

۱۶. السبعة فی القراءات، احمد بن موسی بن عباس بن مجاهد (م ۳۲۴ ق)

عنوان درست: «معرفة قراءات أهل الأمصار بالحجاز و العراق و الشام» ابو علی فارسی (م ۳۷۷)، شاگرد ابن مجاهد، عنوان صحیح را ذکر کرده است.

۱۷. التوحيد و إثبات صفات رب العالمين، ابن خزيمة (م ۳۳۱ ق)

عنوان درست: «كتاب التوحيد و إثبات صفات الرب ﷻ التي وصف بها نفسه في محكم تنزيله الذي أنزله علي نبيه المصطفى ﷺ و على لسان نبيه بنقل الأخبار الثابتة الصحيحة؛ نقل العدول عن العدول من غير قطع في إسناد و لاجرح في ناقلی الأخبار»

این عنوان بلند، در بسیاری از نسخه‌های خطی - از جمله، آنهایی که محقق کتاب بر آنها اعتماد کرده -، ضبط شده است.

۱۸. صحيح ابن حبان یا الإحسان فی تقریب صحیح ابن حبان، محمد بن حبان (م ۲۵۴ ق)

عنوان درست: «المسند الصحيح على التقاسيم و الأنواع من غير وجود قطع في سندها و لا ثبوت جرح في ناقلیها»

این عنوان صحیح و کامل، در نسخه خطی آن درج شده است.

۱۹. ذکر أسماء التابعين و من بعدهم ممن صحت روايته عن الثقات عند البخاری و مسلم، ابو الحسن دارقطنی (م ۳۸۵ ق)

عنوان درست: «ذكر أسماء التابعين و من بعدهم ممن صحت روايته من الثقات عند البخاری و مسلم»
در دو نسخه خطی، به جای «عن الثقات»، «من الثقات» است و تفاوت روشنی میان دو عنوان وجود دارد. عنوان اول، نامفهوم است؛ اما عنوان دوم، معنای واضحی دارد و «من» بیان می‌کند که مراد از کسانی که روایاتشان صحیح است، همان توثیق شدگان به وسیله بخاری و مسلم است.

۲۰. أسامي مشايخ الإمام البخاری، ابن منده (م ۳۹۵ ق)

عنوان درست: «تسمية المشايخ الذين روى عنهم الإمام أبو عبد الله محمد بن إسماعيل البخاری - رحمه الله - في كتابه الجامع الصحيح الذي صنفه»

این عنوان، در نسخه خطی آن درج شده و نشان می‌دهد که تنها مشایخ بخاری در الصحيح او، در این کتاب گرد آمده‌اند.

۲۱. معجم مقاييس اللغة، ابن فارس (م ۳۹۵ ق)

عنوان درست: «مقاييس اللغة»

عبد السلام هارون، محقق کتاب، در مقدمه نشان داده است که کلمه «معجم» جزء عنوان نیست. یاقوت نیز در معجم الأدباء، عنوان درست را ذکر کرده است.

۲۲. الإنصاف فيما يجب اعتقاده و لا يجوز الجهل به، ابو بكر باقلانی (م ۴۰۳ ق)

عنوان درست: «رسالة الحرّة»

عبد الرحمان محمود در *موقف ابن تیمیة من الأشاعرة*، با دلایل، نشان داده است که عنوان صحیح کتاب، همین است.

۲۳. المدخل إلى الصحيح، ابو عبد الله حاکم نیشابوری (م ۴۰۵ ق)
عنوان درست: «المدخل إلى معرفة الصحيح من السقیم و تبیین ما أشکل من أسماء الرجال فی الصحیحین»

ابن خیر که مقید است عنوان صحیح کتابها را در فهرستش ضبط کند، این گونه ضبط کرده است. محتوای کتاب هم نشان می دهد که تنها درباره شناخت اخبار صحیح نیست.

۲۴. سوالات مسعود بن علی السجزی مع أسئلة البغدادیین عن أحوال الرواة، حاکم نیشابوری (م ۴۰۵)

عنوان درست: «رسالة جماعة من البغدادیین إلي الحاکم أبي عبد الله محمد بن عبد الله بن البيه الحافظ، يسألونه عن أحوال جماعة من الخراسانیین المحدثین، و جوابه عن ذلك، و سؤال مسعود بن علي السجزی للحاکم أيضاً عن جماعة و جوابه»

در نسخه خطی مورد اعتماد محقق، همین عنوان آمده است. نکته دیگر که صحت آن را نشان می دهد، آن است که این کتاب، در واقع، دو کتاب است: یکی رساله بغدادی ها و جواب حاکم، و دیگری سوالات سجزی. عنوانی که صحیح دانستیم، به هر دو کتاب صراحت دارد؛ بر خلاف آنچه چاپ شده است.

۲۵. دلائل النبوة، ابو نعیم اصفهانی (م ۴۳۰ ق)

عنوان درست: «منتخب دلائل النبوة»

کتاب دو بار با عنوان «دلائل النبوة» چاپ شده و هر دو محقق آن، اظهار شگفتی کرده اند که این کتاب، منتخب دلائل النبوة است. شگفت تر آن است که هر دو محقق با این اعتراف، لفظ «منتخب» را از عنوان کتاب انداخته اند.

۲۶. ناسخ القرآن و منسوخه یا نواسخ القرآن، ابن جوزی (م ۵۹۷ ق)

عنوان درست: «عمدة الراسخ فی معرفة المنسوخ و الناسخ»

ابن رجب حنبلی با یک واسطه، از خط مؤلف، عنوان صحیح آن را نقل کرده است.

۲۷. شرح الدرّة المضیبة، محمد بن محمد نویری

عنوان درست: «عقد الدرر المضیبة فی شرح القراءات الثلاث المروية»

۱. گویا این رساله، عنوان خاصی نداشته و آنچه بر روی نسخه خطی نوشته شده، در واقع، توضیح محتوای کتاب است.

در واقع، نویسنده کتاب، شمس الدین محمد سمرقندی، معروف به حافظ چراغ (م ح ۶۰۰ ق) است؛ اما به نویری نسبت داده شده است. نسخه خطی این کتاب که در زمان مؤلف کتابت شده و در کتابخانه «عارف حکمت» در مدینه نگهداری می‌شود، همین عنوان صحیح را بر خود دارد.

۲۸. معجم الأدباء، یاقوت حموی (م ۶۲۶ ق)

عنوان درست: «إرشاد الأريب إلى معرفة الأديب»

۲۹. علوم الحديث يا مقدمة ابن الصلاح، ابن صلاح (م ۶۴۳ ق)

عنوان درست: «معرفة أنواع علم الحديث»

عنوان صحیح این کتاب را خود ابن صلاح، در مقدمه کتاب ذکر کرده و در نسخه‌های خطی قابل اعتماد نیز آمده است.

۳۰. ذیل تاریخ بغداد، محب الدین ابن نجار (م ۶۴۳ ق)

عنوان درست: «التاريخ المجدد لمدينة السلام وأخبار علمائها الأعلام و من وردها من فضلاء الأنام»
این عنوان، در ورق اول یکی از نسخه‌های خطی آن آمده و نیز ابن عدیم (م ۶۶۰ ق) در بغیة الطلب فی تاریخ حلب، عنوان مختصر را بارها به این صورت ذکر کرده است: «التاريخ المجدد لمدينة السلام». ابن حجر نیز در المعجم المفهرس، همین گونه عمل کرده است.

۳۱. شرح صحیح مسلم، امام نووی (م ۶۷۶ ق)

عنوان درست: «المنهاج فی شرح صحیح مسلم بن الحجاج» یا «منهاج المحدثین و سبیل تلبیة المحققین».

۳۲. شرح الطیبی علی مشکاة المصابیح، حسین بن عبد الله طیبی (م ۷۴۳ ق)

عنوان درست: «الكاشف عن حقائق السنن»

۳۳. طبقات علماء الحديث، ابن عبد الهادی (م ۷۴۴ ق)

عنوان درست: «كتاب مختصر في طبقات علماء الحديث»

کتاب با اعتماد به نسخه‌ای خطی تحقیق شده که بر روی جلد آن، چنین نوشته شده است: «كتاب مختصر في طبقات علماء الحديث، اختصره الإمام العالم العلامة شمس الدین محمد بن عبد الهادی الحنبلی - رحمه الله تعالى -».

در متن چاپی، ابن عبد الهادی، نویسنده آن معرفی شده؛ در حالی که او تنها تلخیص کننده کتاب تذکرة الحفاظ ذهبی است.

۱. نویسنده در پایان مقدمه می‌نویسد: «قد سمیت هذا الكتاب: إرشاد الأريب إلى معرفة الأديب».

۳۴. تاریخ فضاة الأندلس، علی بن عبدالله نباهی (م بعد ۷۹۳ ق)
عنوان درست: «المراقبة العليا في من يستحق القضاء و الفتياء»

۳۵. تلخیص الحبیر، ابن حجر عسقلانی (م ۸۵۲ ق)
عنوان درست: «التلخیص الحبیر»

عنوان کتاب، از صفت و موصوف تشکیل شده که باید در تعریف و تنکیر، برابر باشند. از این گذشته، شاگردان مؤلف - یعنی سخاوی و بقاعی - عنوان کتاب را به صورت «التلخیص الحبیر» ضبط کرده‌اند.

۳۶. توالی التأسيس لمعالی محمد بن ادریس، ابن حجر (م ۸۵۲)
عنوان درست: «توالی التأسيس بمعالی ابن ادریس»
محمد عبد الله در توثیق النصوص و ضبطها عنوان درست کتاب را نشان داده است.

۳۷. الأجوبة المرضية فيما سئل [السخاوی] عنه من الأحاديث النبوية، شمس الدين محمد سخاوی (م ۹۰۲ ق)

عنوان درست: «الأجوبة المرضية فيما أسأل عنه من الأحاديث النبوية»
اگر «المرضية» به ضم میم باشد، سجع عنوان نادرست می‌شود، بر خلاف آن که به فتح باشد. دیگر این که عنوان درست، در نسخه خطی درج شده است.

۳۸. درة الحجال في أسماء الرجال، ابو عباس ابن قاضي (م ۱۰۲۵ ق)
عنوان درست: «درة الحجال في غرة أسماء الرجال»
عنوان صحیح را نویسنده، در کتاب خویش نگاشته است.

۳۹. عقود الجواهر المنقية، مرتضي زبیدی (م ۱۲۰۵ ق)
عنوان درست: «عقود الجواهر المنيقة في أدلة مذهب الإمام أبي حنيفة، فيما وافق فيه الأئمة الستة أو بعضهم»

نویسنده در مقدمه کتاب خود، نام کتاب خویش را به همین صورت طولانی ذکر کرده است.

۴۰. الموضوعات في الإحياء أو الاعتبار في حمل الأسفار، محمد امين سويدی (م ۱۲۴۶ ق)
عنوان درست: «الإعترار في حمل الأسفار»
نویسنده، عنوان صحیح را در مقدمه کتاب، ذکر کرده است.

تلاشی